
Key words: the intellectuals, engineer, education, personnel, professionals.

УДК 392.3-057.56(477.87)"22"

Оксана Кичак

**ВЗАЄМИНИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ІЗ ЧЛЕНАМИ СВОЇХ СІМЕЙ
НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.
(ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)***Стаття присвячена взаєминам трудових мігрантів із членами своїх сімей на прикладі Закарпаття початку ХХІ ст.**Ключові слова: трудові мігранти, заробітчанська сім'я Закарпаття ХХІ ст., взаємовідносини, дистанціювання від сімейних проблем, взаємини.*

Сім'я – як особлива система організації взаємин людей передбачає їх надто тісні стосунки один із одним впродовж багатьох років. Однак на початку ХХІ століття у Закарпатті значного поширення набули сім'ї трудових мігрантів, що, внаслідок постійного тривалого перебування членів подружжя далеко один від одного, має своїм наслідком значні зміни у їх взаємовідносинах. Через це аналіз подібних сімей дає змогу окреслити важливі для їх вивчення питання: яким чином заробітчанство, матеріальні труднощі/достатки впливають на характер шлюбно-сімейних стосунків і спосіб життя сім'ї? Чи подібний тип сімейної поведінки має вважатися маргінальним (або він вже є таким на Закарпатті) у відношенні до інших верств суспільства? Чим відрізняються сімейні норми і цінності в мігрантських родинах від норм та цінностей інших закарпатських сімей? Чи впливає перебування одного з членів подружжя значний час у середовищі різних культур на їх шлюбно-сімейні стосунки і реальне виконання ролей, особливості поведінки і взаємовідносини між ними?

Попри актуальність, тема трудової міграції у сприйнятті широкого загалу пов'язана з міфами та стереотипами: у багатьох немає розуміння глибинних причин і масштабів такого явища. Тому нам хотілося б запропонувати власне бачення цієї проблеми. Важливість викладеного визначила тему статті і структуру викладу матеріалу у ній.

На даний час немає комплексних наукових досліджень, присвячених як феномену заробітчанської сім'ї взагалі, так і проблемі подружніх та батьківсько-дитячих взаємовідносин у ній зокрема. Окремі автори так чи інакше вивчали питання впливу заробітчанства батьків на життя і психологічний розвиток їх дітей. Нечисленні ж дослідницькі роботи вітчизняних авторів, присвячені міжособистісним стосункам у сім'ї на межі ХХ–ХХІ ст., акцентують свою увагу переважно на впливі соціально-психологічних трансформацій, які відбуваються у сучасному суспільстві (глобалізація та інформатизація соціуму), на розвиток такого явища як сім'я. При цьому дослідження негативні тенденції сімейної поведінки у сім'ях трудових мігрантів та вивчення впливу міграції дорослих на їх стосунки з дітьми практично не проводилося взагалі. Тим більше відсутніми є студії, що базувалися б на місцевому досвіді вказаної проблематики.

Ця стаття виконана на основі власних польових досліджень та ряду публікацій вітчизняних дослідників.

Метою цієї роботи є спроба, на основі польових досліджень автора, окреслити основні негативні тенденції сімейної поведінки у середовищі трудових мігрантів Закарпаття, подати життя заробітчанських сімей "у всій його красі", без приховування недоліків, які в ньому з'явилися у результаті довготривалої міграції її членів, тобто показати правду життя родин закарпатських трудових мігрантів початку третього тисячоліття.

Значна увага при написанні статті приділялася дослідженням, присвяченим особливостям міжособистісних відносин українців, зокрема загальним проблемам сім'ї та сімейних взаємовідносин. До них належить, наприклад, стаття М. Замятіної [7], у якій відзначається, що зміст психологічних і сімейно-рольових відносин піддається значним змінам у процесі розвитку суспільства, що вимагає більшого усвідомлення, координування самим подружжям своїх шлюбних відносин. Інформацію про трудову міграцію (зокрема, про її закарпатський варіант) та її наслідки для життя членів сім'ї отримуємо з праці О. Кичак [9] та колективного дослідження "Населення України. Трудова еміграція в Україні" [11].

З життєвою кризою сучасної сім'ї, як чинника формування міграційної готовності знайомимось із праць Н. Бабенко [1] та М. Савіної [5]. Низка досліджень багатьох соціологів, психологів і педагогів (О. Близової [1], І. Іванова [8], В. Мікловди, О. Повстина [10]) вказує на те, що сучасна сім'я, як соціальний інститут, перебуває у стані гострої кризи, що часто є чинником формування

міграційної готовності. При цьому автори все ж відзначають, що, незважаючи на напружену соціально-економічну атмосферу, для більшості українців, саме родина залишається на першому місці, але складні життєві обставини, з якими вони стикаються у повсякденні і з якими самостійно члени родини не в змозі впоратися, стають значними перешкодами і мають руйнівні наслідки для українського інституту сім'ї.

Сучасні дослідження, проведені в Інституті соціологічних досліджень такими ученими, як О. Яременко, Л. Волинець, Н. Комарова та ін. (посібник "Про становище сімей в Україні..." [12]), вказують на сучасний феномен українська сім'ї – розмивання системи поведінкових норм у сфері шлюбу і сім'ї, що ускладнює повноцінне функціонування сім'ї в цілому. Відомості ж про транснаціональну сім'ю, про те, як трудова міграція змінює підходи українців до формування сім'ї, про її сучасний стан і тенденції розвитку, отримуємо з статей В. Бурлакової [2], В. Шебаніц [14], Є. Шевельової [15] тощо.

Очевидно, що реконструкція сімейного життя закарпатських заробітчанських сімей початку ХХІ ст. вимагає залучення широкого кола польових джерел, зібраних автором шляхом інтерв'ювання та анкетування членів мігрантських родин і записаними з їх слів студентами-першокурсниками історичного факультету Ужгородського національного університету. У них самі заробітчани та їх жінки і діти, як правило, досить детально розповідали про свою сімейну долю, про своє життя та взаємовідносини у їх родині.

Аналіз інтерв'ю і усних історій, зібраних нами впродовж останніх 7 років у межах загальної спроби вивчення трудової міграції жителів Закарпаття на поч. ХХІ ст., викладений у щоденниках польових досліджень автора, проведених у селах Горонда [16], Домашин [17], В.Раковець [19; 20] (інтерв'ю дітей і дружин трудових мігрантів, інтерв'ю заробітчанин) та в щоденнику загальних даних [18].

Результати проведених під час етнографічної практики студентами історичного факультету Ужгородського національного університету опитувань та анкетувань містяться у їх щоденниках польових досліджень, в яких знаходимо інформацію про основні особливості та проблеми функціонально неповних сімей заробітчанин. До цих опитувань та анкетувань належать, наприклад, інтерв'ю, проведені у селах Богдан та Видричка [21], Криве [22], Сасово [23] та ін.

На сьогодні багато дослідників сім'ї та сімейних відносин наголошують на поступовій втраті нею провідного значення у житті людини ХХІ ст. Зокрема, видатний психолог О. Блінова відмітила, що "стійкість сучасної української сім'ї, що має бути для особистості духовним осередком, зараз істотно зменшилася через зниження в людини відповідального ставлення до функцій сім'янина, поширення новітніх особливостей суспільних трансформацій, до яких належить матеріальна й статусна поляризація громадян, а також особливо – виїзд батьків за кордон на заробітки" [1, с. 22]. Тобто на межі ХХ–ХХІ ст. відбувається еволюція шлюбно-сімейних відносин. На перше місце виходить потреба у стабільно високих доходах, що породжує активні міграційні тенденції та роз'єднує членів сім'ї. Очевидним стає деформоване розуміння багатьма трудовими мігрантами цінностей сім'ї та грошей.

Згідно із результатами обстеження обсягів трудової міграції населення Закарпаття, яке проводилось у серпні-вересні 2006 р. спеціалістами служби зайнятості області, досвід тимчасової трудової міграції за кордон станом на 1 вересня цього ж року набула 68591 особа [9, с. 65], тобто члени понад 68, 5 тис. закарпатських сімей. Оскільки в області дане обстеження з початку ХХІ ст. проводилось тільки у 2006 р., та й то, за результатами авторського дослідження, його дані майже втричі занижені від реально існуючих, то в даний момент постає необхідність більш детального вивчення вказаної проблематики. Однак уже на сьогоднішній день з впевненістю можемо говорити про те, що в таких районах області як Тячівський, Рахівський, Хустський, Міжгірський, Мукачівський, Іршавський та Свалявський чи не в кожній родині з сільської місцевості є свій заробітчанин. Що ж стосується інших районів Закарпаття, то, наприклад, серед мешканців Великоберезнянського, Перечинського, Ужгородського та Виноградівського районів хоч і нараховується значно менше трудових мігрантів, однак серед тутешніх людей багато-хто займається човниковою міграцією, що є свого роду також особливим різновидом міграції трудової.

Як справедливо відмітили у своєму дослідженні проблем розвитку сім'ї В. Мікловда та О. Повстин, "Якщо короткотривалі поїздки за кордон слугують до певної міри лише ознайомленню з культурою чужого народу, то тривалі поїздки сприяють асиміляції культур. У процесі адаптації до нового середовища зміни ідентичності, особливо етнокультурної, відбуваються практично у всіх мігрантів, незалежно від причини міграції" [10, с. 7]. Зважаючи на те, що понад 60 % закарпатських трудових мігрантів є одруженими [9, с. 87], то перші акультураційні прояви починає відчувати на собі сім'я. Зміни у сім'ї розпочинаються з побутового рівня (наприклад, способу харчування) та

закінчуються переоцінкою сімейних відносин, місця, ролі та функцій членів подружжя у сім'ї. Така переоцінка часто закінчується розлученням.

Взагалі, вирушаючи на заробітки за кордон, закарпатці випробовують свої сім'ї на міцність. Ціною придбання житла на зароблені євро, фунти, долари, рублі може стати сама родина, а за можливість модно вдягатися або вчитися коштом батьків діти гостарбайтерів часто платять зруйнованими долями, адже залишаються без батьківської уваги в критичні періоди дорослішання [2]. Та й цілком логічним постає питання, чи потребує сам сучасний заробітчанин, який по 5–10 років майже постійно живе за кордоном, сім'ї? Правильно, абсолютно не потребує. Так, він прагне минулих відносин, живе колишніми уявленнями про родину, живе очікуваннями зустрічі, і в той же час сам уже є абсолютно іншим, іншими є його рідні. Як наслідок, ні одні, ні інші не звикли жити разом. Для них звичним, і, як би це не було парадоксально, зручним вже є саме заробітчанський спосіб життя, тобто життя на відстані. Адже якщо розглянути сім'ю з точки зору того, що вона може дати людині-мігранту, виявиться, що більшість її функцій для неї сьогодні уже не затребувані.

З одного боку, здавна українці-заробітчани демонструють прив'язаність до родинних цінностей, теплі стосунки між самими мігрантами та їх дітьми, а повага до батьків і дітей, які залишилися вдома, є очевидним доказом цього. На сьогоднішній день внаслідок тривалої розлуки трудових мігрантів з родиною деякі експерти навіть свідчать про їхній постійний психологічний дискомфорт і тривогу від того, що довелося емігрувати, аби забезпечити своїм дітям, які залишилися вдома, краще майбутнє. Вимушена причина таких роз'єднань, як відомо, має серйозну психологічну побічну дію і часто веде до глибокої депресії, адже родина займає ключове місце у системі цінностей українців [14].

З іншого ж боку, через подібний спосіб життя, відбувається дистанціювання чоловіків від сімейних проблем. У жінки ж любов до чоловіка повністю витісняється любов'ю до дітей, вічні тривоги за них і відповідальність за все, що відбувається в будинку. Жінка у родинах закарпатських заробітчанин – стрижень, на якому будується ця сім'я. Але, якщо у жінки та чоловіка не було взаєморозуміння і духовної близькості спочатку, до трудової міграції одного з членів подружжя, а любовний запал пройшов, то що залишається? І на чому триматиметься така сім'я? У кінцевому результаті часто за зустрічі (особливо через 3–5 років) усіх членів даної родини мимоволі розігрується спектакль. Буває, створюють сім'ю лише заради продовження роду людського, тому, що так належить, а це вже угода. Дуже багато сімей так і існує. Як наслідок, проблема заробітчанської сім'ї полягає, передусім, у нерозумінні подружжям необхідності запобігання перетворенню своєї сім'ї у дисфункціональний організм. Причиною такого перетворення є перехід актуальної кризи в хронічну, тобто, стан, при якому сімейні конфлікти не вирішуються, а виштовхуються у підсвідомість, створюючи уявлення ілюзорного благополуччя. В такому разі чоловік і дружина або починають жити фактично нарізно, тобто своїм власним життям (включаючи не тільки психологічні, а й економічні, побутові, сексуальні аспекти), або стримують свій гнів та роздратування, накопичуючи образи, інші негативні емоції, що врешті-решт може призвести до ворожих настроїв й непередбачуваних, імпульсивних (неконтрольованих) вчинків [12, с. 135]. "Сама не знаю, як так трапилось. Ніби і любили один одного змолodu, і жили як усі, ніхто б збоку не сказав, що у нас щось не так, та між нами постійна недовомовленість. Це почалося ще до його першого від'їзду у Португалію у 99-му. Тоді поміж нами й "пробігла чорна кішка" – я дізналась про його походеньки на стороні, а відкрито запитати так і не зважилась... Так і до сьогодні тягнеться між нами ця тінь недоказаної зради. Та відтоді уже не можу довіряти йому, навіть подеколи думаю про нього як про чужу для нас людину, далекого родича" (інтерв'юєр – М. Фулитка, 42 роки) [16, с. 45]. Так само відбувається психологічне відмежування чоловіка-заробітчанина від нагальних проблем родини шляхом "втечі від реальності" як непродуктивного виходу із складного особистісного конфлікту. Так, І. Маргітич, маючи досвід 17-річної трудової міграції, у своєму інтерв'ю відзначив: "Намагаюсь не думати про всілякі домашні турботи. Я і так заробляю гроші на всіх членів сім'ї, тому хай би вже якось вирішували хоча б щось без трепання моїх нервів. Приходиш додому, хочеш по-людськи відпочити, а ось тут зразу ж на тебе звалюють купу проблем. Чесно, виникає бажання якомога скоріше зібрати речі і повернутись назад" [23, с. 152].

Досить часто люди ховаються за рятівну формулу "немає часу": "Хвала Богу, маю постійну роботу у Чехії. Стараюсь заробити для своєї родини якомога більше грошей, щоб придбати для них все те найкраще, чого колись у мене не було. Зате постійно не вистачає часу на відпочинок з дружиною та дітьми, на їх повноцінне виховання" (інтерв'юєр – В. Піпаш, 39 років) [21, с. 62].

У дослідженні "Трудова еміграція в Україні", проведеному Інтом демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України під керівництвом Е. Лібанової, О. Позняка та О. Малиновської, у респондентів-заробітчанин поцікавилися, чи вплинуло їхнє перебування за кордоном на стосунки у родині, та отримали такі результати: "18,57 % – стверджують, що стосунки

поліпшилися; 44,29 % – ніяк не вплинули; 15,71 % – стосунки погіршилися; 21,43 % – не можуть відповісти однозначно" [11, с. 187]. Подібні дані актуальні і для Закарпаття. Звідси – хоча у заробітчанському середовищі області (переважно сільському) нині живуть очікуванням, дедалі частіше проявляється в сім'ях трудових мігрантів емоційне відторгнення, при чому не останню роль у цьому, як показують дані авторського польового дослідження, відіграє характер взаємин у сім'ї напередодні її перетворення у дистантну.

Наші опитування показують, що більшість членів закарпатських сімей трудових мігрантів не знають усієї правди про стан своїх близьких, оскільки вони самі ж не є відвертими. Про свої проблеми й переживання вони відмовчуються, не бажаючи засмучувати тих, хто залишився вдома. Натомість складають історії, в яких переважно бажане видають за дійсне. Залишившись без підтримки й психологічної допомоги, заробітчани ще важче переживають свої негаразди. "Завжди намагаюсь не перегружати рідних своїми проблемами. Буває, сам ледве зводжу кінці з кінцями, на всьому економлю, собі відмовляю, щоб тільки мати змогу надіслати додому необхідну суму, бо ж кожен пан платить по-різному. Та сім'ї про це знати не обов'язково. Їм я говорю, що навіть на екскурсії Прагою ходжу, хоча сам ледве чекаю вільної години, щоб відпочити після важких трудових буднів" (інтерв'юер – Ф. Бобуський, 53 роки) [24, с. 9].

Також серед трудових мігрантів області поширена практика надмірного "задарення" своїх близьких. Н. Вітюк, розглядаючи внутрішньо особистісні конфлікти сучасних трудових мігрантів, пише, що подібна поведінка зумовлюється почуттям провини перед сім'єю і є компенсаторною, "вона спричинюється глибокою потребою виправдання, почуттям, що зроблено щось невірно і це необхідно виправити" [3]. Подібні компенсації на Закарпатті на поч. XXI ст. набувають різних форм: купівля дітям великої кількості речей, оплата їхнього навчання у ВНЗ, виконання всіх бажань рідних, надмірна турбота про їх фізичне самопочуття, поблажливість у відношенні до дітей та подружніх партнерів (схвалюється і дозволяється, наприклад, те, що раніше було б забороненим), надмірне хвилювання з приводу їхнього майбутнього. "Для своєї дружини та батьків я й працюю в Росії. Хочу, щоб вони собі ні в чому не відмовляли. Моя теперішня мета – заробити достатньо грошей, щоб відкрити дружині салон краси в Іршаві. Це її мрія, і я пообіцяв її виконати" (інтерв'юер – С. Мейгеш, 25 років) [19, с. 4]. Н. Вітюк наголошує, що "цим заробітчанин намагається виправдатися за свою відсутність. В результаті члени його сім'ї не завжди усвідомлюють ціну заробленого на чужині. Їхні домашні чи особисті проблеми, матеріально підтримані з-за кордону, постійно зростають і водночас відкладають повернення чоловіків чи дружин, батьків, дітей, братів чи сестер на Батьківщину. Виникає суперечність: трудові мігранти несуть у свої родини напівправду про закордонний "рай", не бажаючи засмучувати своїх рідних, і водночас самі ж страждають через те, що рідні не можуть зрозуміти ціни заробленого" [3].

За нормальних взаємин у сім'ї шлюбні пари зазвичай завжди діляться між собою своїми переживаннями й одержують при цьому морально-психологічну підтримку [7, с. 205], чого не скажеш про дистантні сім'ї. По-перше, у таких родинах задовольнити потребу у спілкуванні важко чисто фізично. Внаслідок тривалої розлуки заробітчанину просто не вистачає часу, щоб приділити увагу своїй другій половині, своїм дітям. По-друге, навіть після повернення додому люди дуже часто бувають втомлені роботою, вони виснажені нестатками, роздратовані постійною невпевненістю у майбутньому. Всі ці негативи не сприяють повноцінному спілкуванню, встановленню взаєморозуміння, емоційної близькості [12, с. 26]. Як наслідок, цілком прийнятним для сьогодення і закарпатських дистантних сімей є висновок Є. Шевельової: "Чи спілкуємося ми з рідними? Ні. Ми спілкуємося з тим, з ким легше і приємніше мати справу, – з комп'ютером..." [15]. Так, справді, у відносинах сучасних трудових мігрантів, у їх спілкуванні з рідними, мобільний зв'язок та комп'ютер відіграють ключові ролі. Саме вони дають їм чудову ілюзію спілкування, ілюзію сім'ї, ілюзію життя. "Включив безсловесний ящик – і ти не самотній, вийшов на вулицю, де повно народу, – і все, ти один. Страшний парадокс..." [15]. "Зі своїми я спілкуюсь за допомогою скайпу, благо, що вже світ до цього дійшов, бо досі чув дружину раз на тиждень, а дітей ще рідше. Та й через телефон багато не скажеш, зв'язок дуже дорогий, 5–10 хв. поговориш, ще толком нічого не почуєш, а 20 грн. як не було. Хіба ж це спілкування?! Та й через Інтернет не можеш бути стовідсотково впевнений, чим людина живе, що її турбує, бо слова словами, а як тільки монітор комп'ютера згасає, починається справжнє життя рідних, якого ти не бачиш, у якому постійної участі ніби й не береш..." (інтерв'юер – В. Головка, 41 рік) [21, с. 39]. Буває, такі заробітчанські реалії сьогодення унеможливають взаєморозуміння, порушують спілкування і взагалі загрожують функціонуванню закарпатських дистантних сімей.

Досліджуючи приклади життєвих історій заробітчанських сімей Закарпаття поч. XXI ст., ми мали змогу відчувати на реальних прикладах, що таке "сучасна дистантна сім'я" і з огляду на найбільш незахищену її частину – матір і дитину. Так, "кризова сім'я" (до якої так часто відносять і

дистантні), на думку наших колег, – це "будинок, куди дитині не хочеться повертатися, де його не чекають, не розуміють, не можуть або не хочуть приділити увагу і час для спілкування з ним; мама або тато знаходяться в алкогольній залежності чи перебувають за кордоном; вихованням дитини займаються батьки-одиначки, яким доводиться багато часу проводити на роботі..., що часто негативно позначається на відносинах з дитиною" [8, с. 730]. Що ж стосується особистого прикладу у вихованні дітей та становища жінки у родині місцевих сімей трудових мігрантів, то, за результатами авторського опитування, більшість дружин заробітчанин не відчували негативного ставлення до себе з боку оточення з приводу того, що вони самі тривалий час виховують дітей. Але окремі з них відчували недоброзичливе ставлення до себе при спілкуванні з сусідами – останні особливий інтерес виявляють до того як складається доля "молодої жінки", "як їй живеться без чоловіка", "хто їй допомагає покосити, посадити..." [20, с. 79].

Ключові риси, притаманні більшості місцевих заробітчанських родин: відсутність розподілу обов'язків, пов'язаних з життям сім'ї; "економічні" труднощі не розподіляються між членами сім'ї, їх переважно цілком буре на свої плечі заробітчанин; відсутність поваги до особистого життя членів сім'ї; конфлікти вирішуються за принципом – "один виграв, інший програв"; не всі члени сім'ї беруть участь у прийнятті рішень; батьківські обов'язки не розподілені; дисципліна часто підтримується за рахунок грошей, та буває, що й сила та приниження пускаються в хід (останнє характерно переважно для малозабезпечених дистантних родин); помилки не визнаються і пробачення за них не просять; почуття незахищеності через довготривалу розлуку як з батьками, так і з одним з членів подружжя, через перебування у інокультурному середовищі [8, с. 732]. Зазначене обґрунтовує подальший настрій заробітчанських сімей – продовження трудової міграції шляхом її прийняття як данності, яку потрібно терпіти, пригнічуючи її сльозами та втішаючись отриманими матеріальними статками.

Для досліджуваних сімей часто характерне відчуження у сім'ї. Яку інформацію черпає дитина трудових мігрантів сьогодні про те, якою має бути сім'я? Що вона бачить і що відтворить незабаром у власній родині (якщо створить її)? "У більшості випадків, то, що сім'я – це перевалочна база для людей, що прийшли (раз на кілька місяців, а то й років, додому – О.К.) з роботи, втомлених і які нічого більше не бажають, як розійтися по своїх кутках і розслабитися. У колі найближчих – ні, не людей, а речей" [15].

Як наслідок всього вищеописаного, у середовищі закарпатських дистантних родин зі значним стажем трудової міграції під час повернення самого заробітчанина додому її членам вже важко дається можливість бути самим собою (зняття "маски"); втрачена розкутість у спілкуванні; частішими стають як позитивно-, так і негативно-оціночні відносини. Директор івано-франківського «Карітасу», отець В. Чорній, який часто спілкується зі своїми вірянами-мігрантами, розповідає "Як священник, можу констатувати, що на жаль, дуже часто трапляється так, що ми вже не думаємо про їх (заробітчанин – О.К.) душевний стан, внутрішню спустошеність, нестерпний біль та ні з чим незрівнянну тугу через відсутність того найдорожчого і найріднішого, що складає сутність людського життя, – прагнення бути кожного дня разом зі своєю сім'єю, жити і працювати на рідній землі" [4]. Спостерігається психологічна напруга в сім'ї з ряду причин (декваліфікація і синдром "кар'єри, що не відбулася", у дружин, невдоволення дружин слабкою участю чоловіка в сімейному житті й вихованні дітей, стомлення чоловіка від одноманітної й напруженої роботи, втома від матеріальних і побутових позбавлень і т. ін.). На додачу до цього ще й поширення індивідуалістичних установок сучасного суспільства на сферу сімейних стосунків, що призводить до ствердження самотності, позародинного існування як не тільки прийнятного, але й комфортного способу й стилю життя (у цьому зв'язку цінності гедонізму, особистого щастя, вдалої кар'єри, заробляння значних коштів за кордоном тощо можуть ставитися вище, ніж цінності сімейного життя, не тільки чоловіками, але і жінками). "Перші кілька днів після повернення тата з Америки, не знаю, як поводитись. Мені важко звикнути до його постійної присутності, виникає нав'язливе враження, що за мною слідкують. Хочу бути для тата гордістю, намагаюсь ні в чому йому не відмовляти. В той же час постійно сама оцінюю його поведінку, часто ловлю себе на порівнянні тата з батьками своїх подруг..." (інтерв'юер – Аня, 17 років) [17, с. 40].

У випадку ж заробітчанства жінки, ситуація у родині ще гірша. Письменниця Н. Фіалко у своєму інтерв'ю В. Січкоріза так описує подібну ситуацію: "Важкі випробування, коли жінка, яка тримає три кути в хаті, залишає сім'ю, не кожен чоловік витримує. Частіше, відчувши волю, він "пускається берега" і топить самотність в горілці, або в розпусті. За кордоном, тяжко працюючи, заробітчанинки спостерігають за іншим ставленням до жінки, тому не хочуть терпіти зневаги до себе і своєї праці. Сім'ї здебільшого розпадаються, і діти залишаються на вихованні бабусь та дідусів. Як би добре вони не ставилися до своїх онуків, та кожна дитина прагне до мами і тата" [13]. Та у випадку Закарпатської області, де більшість трудових мігрантів – чоловіки, доречніше говорити про ризики

зв'язків на стороні за кордоном серед них. Додайте сюди зростання доходів чоловіка, він матеріально незалежний від жінки. З'являється можливість мати "зайві гроші", якими можна розпоряджатися на власний розсуд, вони можуть бути використані для розваг (без дружини). Подеколи трапляються випадки і "життя на дві сім'ї". "Знаю, у нього (чоловіка – О.К.) там коханка. Вже роками він з нею, і навіть не приховує цього. Спочатку дуже переживала, як житиму з дітьми, але він і далі нас забезпечує, приходить додому так само двічі на рік, як і до цього. Та й розумію, куди він вже подінеться, все одно повертається, ми для нього – сім'я!" (інтерв'юер – Л. Прислупська, 48 років) [17, с. 14]. "Та думаю, спить там з кимось. Навіть чомусь думаю, що це хтось з наших, українок. Істерик намагаюсь не влаштовувати з цього приводу, інколи навіть закриваю очі на смску після опівночі... Важко якось миритися з цим, та дітям батько потрібен, до того ж і ні в чому іншому не можу йому дорікнути" (інтерв'юер – С. Лях, 29 років) [20, с. 3]. Як видно, попри всі негаразди вони прагнуть бути заміжніми, намагаються зберегти хоча б фасад родини, "щоб у дітей був батько". Але чи коштує гра свічок [5]? Це ж міна уповільненої дії, пастка для шлюбу.

Не можна висвітлити всю правду взаємовідносин трудових мігрантів зі членами своїх сімей не торкнувшись теми повернення із заробітків. Чи чекають заробітчани удома, сказати однозначно не можна. За словами Н. Фіалко, "матері блудних дітей чекають, безперечно, а решту, мені здається, цікавить переважно кількість грошей, привезених батьками з-за кордону" [13]. Однак, за даними авторського дослідження, на Закарпатті серед опитаних нами сімей все ж переважає щире очікування своїх годувальників додому. Свідченням цього, наприклад, може служити цитата з інтерв'ю Марини (14 років): "Коли я знаю, що мої батьки вже скоро прийдуть, у мене ніби крила від радості виростають. Я так скучила за ними, не хочеться нічого, лиш би побути з ними, душевно поговорити..." [22, с. 93]. А жінка, чоловік якої ось уже другий рік у Португалії, відзначає: "Та ми вже з дітьми лічимо дні до його приїзду. Звичайно, до всього звикається, та кожен приїзд чоловіка із заробітків додому для нас справжнє свято" (інтерв'юер – О. Боїшко, 35 років) [24, с. 137].

Самі ж закарпатські трудові мігранти до свого повернення додому ставляться більш-менш очікувано – вони хочуть, з одного боку, побачити рідних, друзів, хочуть цього повернення, а з іншого, навчені досвідом попередніх повернень, знають, що, скоріше за все, будуть трохи розчаровані і тими відносинами у своїй сім'ї, які уже є реальними на сьогоднішній день, і тим ставленням до себе, яке вони відчують (і це ставлення не завжди є поганим, просто воно відмінне від того, яке вони собі уявляли за кордоном, воно реальне, а не ідеалізовано-видумане). Це підтвердило і анкетне опитування. На питання "Якщо Ви довго не були вдома, то зазвичай з яким настроєм повертаєтесь?" менше половини (47,2 %) відповіли, що їх тягне швидше побачити рідних, друзів, 30,3% – просто цікаво дізнатися, що відбулося за цей час, 15,4 % – з байдужістю, 7,1 % – не хочеться повертатися додому, тобто для багатьох трудових мігрантів їх рідний дім перестав бути рідним [18, с. 34].

Якщо розглядати основні життєві "програші" закарпатців через трудову міграцію, то до них самі заробітчани відносять: відсутність соціальних гарантій у випадку повернення додому, марнування життя на щоденні клопоти; втрату здоров'я; декваліфікацію; ностальгію; відсутність вільного часу; неможливість повноцінного спілкування з дітьми; неможливість доглядати за батьками вдома; одноманітність життя; неможливість будувати професійну кар'єру [14]. Натомість, зі сторони оточуючих родичів та друзів, особливо тих, які не їздять на заробітки за кордон, або ж є менш успішними у плані заробітків, бувають випадки заздрісно-паразитуючого ставлення до справді успішних як у матеріальному плані, так і з погляду на виконувану у Європі роботу, трудових мігрантів. При цьому ними зовсім не враховується те, що: а) ставляться до наших заробітчаних за кордоном, як до рабів з вищою освітою; б) багатьох мігрантів, наряду з ностальгією за рідним краєм, це гнітить. Переважна більшість закарпатців у заробітчанинстві на перше місце ставить матеріальний стимул. "Рабська ідеологія настільки проникла в кров, що побороти її не кожен може" [13]. Дуже реалістично прокоментував дану ситуацію О. Дроздов: "Це – як у традиційній пасторальній українській родині: тільки-но хтось із дітей виб'ється в люди, піде у світ широкий і після обживеться квартирою-машиною-бізнесом – його всі починають тихо ненавидіти. Ненавидіти і заздрити. Заздрити і обмивати кісточки. Заздрити і звертатися по допомогу при кожній потребі й без. Заздрити і вимагати, щоб незліченній кількості родичів ти виділяв місце у своєму серці та гаманці. Ти мусиш знайти доброго лікаря для вуйка, який півжиття бухає й не закусує. Запхати в університет троюрідного племінника, який не бачить різниці між Кобилянською і Кобринською..." [6].

Стати успішним заробітчанином, заробити власною працею багато грошей – це образити всіх решту. Це по-українськи, це по-нашому. І тепер ти – не трудовий мігрант, а, за сільськими мірками, новий закарпатський багатій.

Таким чином, на початку XXI ст. багато закарпатських сімей у нинішній економічній ситуації фактично "повінчані" з трудовою міграцією. Проблеми одні: убогість бюджету, значна відстань між

заробітчанином та сім'єю, як правило, одне джерело регулярних доходів (зарплата працюючого за кордоном члена сім'ї), потреба дітей в увазі з боку батьків. У результаті цього довготривала розлука та її наслідки залишаються провідними причинами сімейної напруженості у цих родинах впродовж багатьох років.

Основні симптоми "хвороби" сьогоденної закарпатської дистантної сім'ї: самотність, дистанціювання чоловіків від сімейних проблем, невміння спілкуватися, а саме порушення форм спілкування у такій родині, роз'єднаність. І найстрашніше, на думку самих інтерв'юєрів, – відсутність розуміння між дітьми і батьками. Внутрішні колізії дуже важко впливають на родину, іноді підштовхуючи її до розпаду. Адже крім необхідності пересиливати "зовнішні обставини", миритися з тим, що твоя сім'я "нетипова", крім відмови батьків і дітей від багатьох задовольень та ін., така сім'я відчуває на собі вплив і ряду інших факторів, багато з яких можуть бути джерелами стресових ситуацій. Як наслідок усього вище переліченого, будинок для заробітчан залишається подобою готелю чи вокзалу: кожен задовольняє в ньому свої побутові потреби, а в усьому іншому живе сам по собі.

Список використаних джерел

1. Блинова О.Є. Життєва криза сім'ї як чинник формування міграційної готовності [Електронний ресурс] / О.Є. Блинова // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПНУ. – Т. XIV. – ч.1. – С. 22–28. [Електрон. Дані]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2012_14_1/22-28.pdf.
2. Бурлакова В. Любов на відстані. Трудова міграція змінює підходи українців до формування сім'ї // "Український тиждень" – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/57977>.
3. Вітюк Н.Р. Внутрішньоособистісні конфлікти сучасних трудових мігрантів [Електронний ресурс] / Н.Р. Вітюк. [Електрон. Дані]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpfsp/2009_14_1/14-1-11-Vitjuk.pdf.
4. Голомідова Н. "Життя надвоє: з Тобою і без Тебе" // "Галицький кореспондент". – Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/node/4493>.
5. Домогосподарка у штанях: Чому українська сильна половина з легкістю взялася за жіночі обов'язки // Навігатор. – Режим доступу: <http://www.navihator.net/articles/view/id/43>.
6. Дроздов О. Діаспора давно не українців // Українська газета в Італії. – Режим доступу: <http://www.gazetaukrainska.com/2011-04-04-11-58-41/2011-05-05-12-31-58/3821-2013-08-27-10-55-55.html>.
7. Зам'ятіна М. Міжособистісні стосунки в сім'ї / М. Зам'ятіна // Гуманітарні та соціальні науки: Матеріали І Міжнародної конференції молодих вчених НСР-2009. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка". 2009. – С. 205–206.
8. Іванова І. Гендерні штрихи соціального портрету сучасної української кризової сім'ї [Електронний ресурс] / І. Іванова // Збірник матеріалів науково-практичної конференції "Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії" / Кравець П., Говорун Т., Кікінежді О. (ред.). – Тернопіль, 2011. – С. 730–733. [Електрон. дані]. – Режим доступу: http://gender.at.ua/ld/1/143_tezy_ternopil_2.pdf.
9. Кичак О.Ю. Трудова міграція українців Закарпаття на початку ХХІ століття та її культурно-побутові наслідки: Монографія / О. Ю. Кичак. – Ужгород: Гражда, 2012. – 368 с.: іл.
10. Мікловда В.П., Повстин О.В. Дослідження проблем розвитку сім'ї як підґрунтя формування регіональної сімейної політики / В.П. Мікловда, О.В. Повстин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Економіка. Спецвипуск 33. – Частина 4. – 2011. – С. 5–11.
11. Населення України. Трудова еміграція в Україні [Електронний ресурс] / За ред. Е.М.Лібанової, О.В. Позняка та О.А.Малиновської. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. – 233 с. [Електрон. Дані]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/poznyak_2010.pdf.
12. Про становище сімей в Україні: Доповідь на підсумках 1999 року. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 212 с.
13. Січкоріз В. Ніна Фіалко: "Намагаюся змусити хвилюватися читача, замислюватися..." // "Сумно?" / <http://concordia.sumno.com/reportage/nina-fialko-namagayusya-zmusyty-hvylyuvatysya-chyt/>.
14. Шебаніц В. Соціально-психологічні аспекти соціалізації дітей – членів транснаціональних сімей // Інформаційний портал Харківської правозащитної групи "Права Чоловека в Україні". – Режим доступу: <http://khp.org.ua/index.php?id=1330532710>.
15. Шевелёва Е. Аномалия ХХІ века или нужна ли современному человеку семья // Femina: Информационно-аналитический сайт для женщин. – Режим доступу: http://femina.by/articles/family/anomaliya-xxi-veka-ili-nuzhna-li-sovremennomu-cheloveku-semya/?SECTION_CODE=family&ELEMENT_ID=anomaliya-xxi-veka-ili-nuzhna-li-sovremennomu-cheloveku-semya&SECTION_ID=123&PAGEN_8=4.
16. Щоденник польових досліджень автора, проведених в с. Горонда Мукачівського р-ну (червень 2013 р.) // Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного університету за 2013 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю дітей та дружин труд. мігрантів). – 46 с.
17. Щоденник польових досліджень автора, проведених в с. Домашин Великоберезнянського р-ну (серпень 2012 р.) // Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного університету за 2012 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю дітей та дружин труд. мігрантів). – 78 с.
18. Щоденник польових досліджень автора, проведених в селах Закарпатської області (2007–2013 рр.) // Архів автора. – Зошит № 7 (заг. дані). – 131 с.
19. Щоденник польових досліджень автора, проведених у с. Великий Раковець Іршавського р-ну (липень – серпень 2007 р.) // Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного

університету за 2007 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 98 с. 20. Щоденник польових досліджень автора, проведених у с. Великий Раковець Іршавського району (серпень 2008 р.) // Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного університету за 2009 р. – Зошит № 6 (інтерв'ю дружин труд. мігрантів). – 85 с. 21. Щоденник польових досліджень Горбач Л., проведених під час етнограф. практики в селах Богдан та Видричка Рахівського р-ну (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного університету за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 191 с. 22. Щоденник польових досліджень Попович К., проведених під час етнограф. практики в с. Криве Тячівського р-ну (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного університету за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 107 с. 23. Щоденник польових досліджень, проведених під час етнограф. практики в с. Сасово Виноградівського р-ну (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного університету за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю мігрантів). – 166 с. 24. Щоденник польових досліджень, проведених під час етнограф. практики у с. Голубине Свалявського р-ну (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного університету за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 183 с.

Оксана Кичак

ПРАВДА ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ ИЗ ЧЛЕНАМИ СВОИХ СЕМЕЙ НА ПРИМЕРЕ ЗАКАРПАТЬЕ НАЧАЛА XX СТ. (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ПОЛЕВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ)

Статья посвящена раскрытию негативных тенденций семейного поведения в среде трудовых мигрантов Закарпатья в начале. XXI века., которые являются результатом длительного заработка местных жителей за рубежом. Здесь на примерах показана правда взаимоотношений трудовых мигрантов с членами своих семей.

Ключевые слова: трудовые мигранты, заработчанская семья Закарпатья XXI века., взаимоотношения, дистанцирование от семейных проблем, правда взаимоотношений.

Oksana Kyshak

TRUTH OF RELATIONSHIPS OF LABOUR MIGRANTS WITH THE MEMBERS OF THEIR FAMILIES THROUGH THE EXAMPLE OF THE TRANS-CARPATHIAN REGION AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY (RESULTS OF FIELD STUDIES)

The article elucidates the negative trends of family behaviour among Transcarpathian labour migrants at the beginning of the XXI century, which are the results of a long-term labour migration of locals. Through the examples it shows true relationships of labour migrants with their families.

Key words: labour migrants, family of Transcarpathian labour migrants in the XXI century, relationships, estrangement from family problems, truth of relationships.